

Касаллик туфайли озиқ моддалар ва сув етишмаслиги симптомлари

Бу бактерия, бодом дарахти ксилема найчалари ичида ривожланиб дарахт илдизидан барг ва новдаларига борадиган органик бирикмалар, минерал тузлар ва сувни ўтказмай қўйилишига сабаб бўлади оқибатда моддалар айланиши тўхтади ва ҳўжайин ўсимлик қуриб кетади.

Ушбу касаллик ҳозирги пайтда дунё олимлар томонидан ўрганилмоқда, бу касалликни йўқотиш ва унга қарши кураш чоралари юзасидан илмий изланишлар олиб борилмоқда, лекин олимлар томонидан олиб борилаётган изланишлар

Бодом дарахтларининг ксилелла фастидиоза туфайли қуриб қолиши

ижобий натижалар бермаган. Ҳозирги пайтда энг ишончли чора-тадбирлар бу карантин тадбирлардир. Шу боис Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Ўсимликлар карантини ва ҳимояси агентлиги олдида турган вазифа бу-ушбу касалликни кириб келишини олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни кучайтириш ва бу борада илмий изланишлар олиб боришни ташкил қилиш ҳамда халқаро ўсимликлар карантини ташкилотлари билан ушбу масала бўйича иш олиб бориш вазифаси долзарб масалага айланди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Тумбер К., Алстон Дж., Фуллер К. Болезнь Пирса обходится Калифорнии в 104 миллиона долларов в год . Калиф Агрик (Беркли). 2014. <http://calag.usanr.edu/Archive/?article=ca.v068n01p20> . [Академия Google]
2. Кругнер Р., Систерсон М.С., Бэкус Э.А., Бербанк Л.П., Редак Р.А. Снайперы: обзор того, что движет *Xylella fastidiosa* . Ауст Энтомол . 2019; 58 : 248–67. [Академия Google]
3. *Xylella fastidiosa* : возрождающийся патоген растений, который угрожает сельскохозяйственным культурам во всем мире. PLoS Патог. 2021 сен; 17(9): e1009813. 9 сентября 2021 г. doi: 10.1371/journal.ppat.1009813
4. Клаудия Кастро , # Бьяджо ДиСальво , #и М. Кэролайн Ропер *

УЎТ: 631.92:632.92:633.111

РЕСПУБЛИКА ШАРОТИДА БУЎДОЙНИНГ КАСАЛЛИК ВА ЗАРАРКУНАНДАЛАРИНИ ТАРҚАЛИШ АРЕАЛИ ҲАМДА ЗАРАРИНИ ҲУДУДЛАР КЕСМИДА ЎРГАНИШ

Қаландар Бабабеков, Нодира Хайтбаева, Марат Абдиллаев, Шахзод Рўзиев, Хумоюн Мустафаев, Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий тадқиқот институти.

Аннотация. Мақолада Республикамизда ғалла етиштиришида учрайдиган зарарли организмларнинг касаллик ва зараркунандаларининг республикаимизнинг ҳудудлар кесмида тарқалиши келтириб ўтилган.

Калим сўзлар. Касаллик, зараркунанда, буғдой, хаширот, қора куя, занг, фузариоз, сариқ доғланиш, септариоз, ун шудринг, зарарли хасва, буғдой трипси, ғалла ширалари, шилимишқурт, тадқиқот, замбуруғ.

Abstract. In the article, the spread of diseases and pests of harmful organisms occurring in the cultivation of grain in our republic is mentioned in the regions of our republic.

Кириш. Ғалла етиштириш ва сотишда эркин рақобатни таъминлайдиган бозор тамойилларини жорий этиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 15 ноябрдаги ПҚ-10-сонли қарориди “Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат тармоғининг рақобатбардошлигини оширишга қаратилган ислохотларни янги босқичга олиб чиқиш, ички бозорда нархлар барқарорлигини таъминлаш, ғалланинг керакли бўлган ҳажмидан ташқари давлат харидларидан тўлиқ воз кечиш

ҳисобига инвестициявий жозибадорликни ошириш, ғалла донини биржа савдоларида чекловларсиз сотишга имкон яратиш кераклиги таъкидлаб ўтилган.

Ушбу қарорнинг 11 бандида Қишлоқ хўжалиги вазирлиги Ўсимликлар карантини ва ҳимояси агентлиги билан бирга-лиқда бошоқли дон етиштириладиган майдонларда зараркунандалар ва касалликлар тарқалишининг олдини олиш мақсадида тизимли кузатувни ташкил этсин, хўжаликлар

томонидан экинларни ҳимоя қилиш ишлари ўз вақтида ба-
жарилишини назоратга олиш бўйича вазифалар юклатилган.
Қарорини ижросини таъминлаш мақсадида Ўсимликлар ка-
рантини ва ҳимояси ИТИ Дон ва дон дуккакли экинларнинг
зарарли организмларига қарши курашиш лабораторияси
буғдойнинг касаллик ва зараркунандаларини тарқалиши,
зарарини мониторинг қилиш ҳамда илмий асосланган са-
марали қарши курашиш тадбирларини ишлаб чиқиш бўйича
тадқиқотлар олиб бормоқда.

Республиканинг ўзига хос бўлган турли тупроқ ва иқлим
шароитида ғалланинг касаллик ва зараркунандаларнинг
тарқалиши, зарар етказиши фарқланади. Буғдойзорларда
ўтказилган йўналишли мониторингимизда қора куя, занг, фу-
зариоз, сариқ доғланиш, септариоз, ун шудринг каби касалли-
клари кўпроқ учраганлиги кузатилди. Буғдойнинг энг хавфли ва
иқтисодий аҳамиятга эга бўлган занг ва қоракуя касалликлари
ҳисобланади. Бу касалликлар пайдо бўлиши, тарқалиши мун-
тазам равишда кузатилиб, назорат қилиб борилади. Кейинги
йилларда фузариоз, ун шудринг, сариқ доғланиш ва септариоз
касалликлари ҳам буғдойнинг вегетация даврида ривожланиб,
зарар етказиш ҳолатлари кузатилмоқда.

Ўлкамизнинг кескин континентал иқлим шароитида ка-
салликларнинг зарари ҳосилдорликни камайишига олиб
келмоқда. Баҳорда ёғин-гарчиликларни тез-тез бўлиши,
ҳавонинг нисбий намлиги юқори касалликларни ривожлани-
ши ва тарқалишига қулай шароит тўғдирмоқда. 2022 йилда
март-апрел ойларида ўтказилган маршрутли мониторинг
давомида олинган натижаларда олдинги 2021 йилга нисбатан
буғдой касалликларнинг тарқалиши кўпроқ бўлди. Айрим
майдонларда зарар етказиш ҳолатлари кузатилди. Буғдойни
униб чиқиш давридан то пишиб етилганига қадар мониторинг
олиб борилди. Тадқиқотлар давомида республиканинг тупроқ
ва иқлим шароити бир бирига яқин бўлган ва касалликлар кўп
учраган вилоятларда кенг ўрганилди.

1-жадвалда мониторинг олиб борилган далалардаги
кузатувлар давомида олинган маълумотлар келтирилган.
Бунда тупроқ ва иқлим шароити бир бирига яқин бўлган 7
та вилоят кесимида буғдой касалликларнинг тарқалиши ва
зарарлаш даражаси ўрганилган. Касалликларнинг тарқалиши
фитопатологик махсус услублар ёрдамида аниқланди.
Ушбу маълумотлардан кўришимиз мумкин, Фузариоз ка-
саллиги сўнги йилларда буғдойни зарарлаш ҳолатлари кўп
кузатилмоқда. Ушбу маълумотларда Сариқ доғланиш ва ун
шудринг касалликларининг ўсимликларнинг зарарлаш да-
ражаси юқори эканини кўриш мумкин. Бу эса ушбу касалли-

кларни қўзғатувчиси ва зарарини, патогенлик хусусиятларини
аниқлаш орқали касалликларнинг зарарини камайитириш ва
улурга қарши кураш чораларини ишлаб чиқишга асос бўлади.
Муаммони ўрганиб унинг ечимини илмий асослашда энг ав-
вало буғдойнинг фузариоз, септариоз, сариқ доғланиш, ун
шудринг касалликларига нисбатан навлар чидамлилигини
ўрганиш, касаллик қўзғатувчи замбуруғларнинг агрессивлик
хусусиятларини ўрганиш, касалликларнинг тарқалиш ареал-
ларини аниқлаш, касалликларга қарши кимёвий ва биологик
кураш чораларини ишлаб чиқишдан иборат. Тадқиқотларда
касаллик белгилари намоён бўлган далалардан касаллик
қўзғатувчи замбуруғларнинг соф культуралари ажратиб
олинди ва лаборатория шароитида таҳлил қилиниб турлар
таркиби аниқланди.

Буғдойнинг замбуруғлар билан касалланишининг олдини
олишда аввало уруғлик материалнинг тоза бўлиши, уруғларни
экишдан олдин уруғдорилағич фунгицидларнинг самараси
юқори бўлган препаратлар билан ишлов бериш, агротехник
қоидаларни тўғри қўллаш, буғдойни ҳар бир вилоят кесимида
белгиланган муддатларда экиш, вегетация даврида касалли-
кларга қарши ўз вақтида қарши кураш чораларини қўллаш
ҳамда ўсув даврида ўсимликнинг тупроқ патогенларига
нисбатан чидамлилигини оширишда микроўстиригичларни
қўллаш тавсия этилади.

Сўнги йилларда иқлимнинг қуруқ келиши зараркунан-
даларнинг эрта кишловдан чиқиб, буғдойзорларга ёппасига
кўчиб ўтмоқда. Об-ҳавонинг иссиқ келиши ҳашаротларнинг
ривожланиши учун қулай муҳит ҳисобланади, олиб борил-
ган мониторинг натижаларига кўра республикаимиз турли
ҳудудларида зараркунандаларнинг тарқалиши ҳудудлар
кесимида ўрганилди.

Олиб борилган мониторинг кузатувларимиз мобайнида
вилоятлар ва туманлар кесимида зараркунандаларнинг
тарқалиш ареали ўрганилди. Зараркунандаларни ҳисобда
олишда умум энтомолик услублар ёрдамида аниқланди.
Юқоридаги жадвалдан кўриш мумкинки сўнги йилларда
буғдойзорларда зарарли ҳасва, буғдой трипси ва ғалла ши-
раларининг ўсимликларда учраши ва зарар келтириши анча
юқори эканлигини кўриш мумкин. Зараркунандаларнинг зар-
рини камайитириш ва улурга қарши кураш олиб бориш бугунги
давр тақозо этмоқда. Ғалла экинларини етиштиришда ушбу
зараркунандаларнинг етказадиган зарари долзарб бўлмоқда.
Фитофагларнинг тарқалиш ареалларини аниқлаш, зарарку-
нанларга қарши кимёвий ва биологик препаратларни синаш
ҳамда биологик самарадорлигини аниқлашдан иборатдир.

1-жадвал.

Республиканинг турли тупроқ ва иқлим шароитида буғдой касалликларининг тарқалиши ва зарари
(Дон ва дон дуккакли экинларнинг зарарли организмларига қарши курашиш лабораторияси мониторинги 2022 й.)

№	Вилоятлар	Туман номлари	Касалликларнинг тарқалиши %да					
			Фузариоз	Занг касалиги	Қора куя касалиги	Септариоз	Ун шудринг	Сариқ доғланиш
1	Тошкент	Қибрай тумани, Қуйи Чирчиқ тумани	22%	15	-	8%	15%	20%
2	Сирдарё	Сардоба тумани, Гулистон тумани	25%	10%	-	10%	12%	18%
3	Жиззах	Шароф Рашидов тумани, Пахтакор тумани, Ғаллаорол тумани	24%	-	5%	6%	16%	23%
4	Самарқанд	Пайарик, Иштихон, Оқдарё,	20%	15%	-	7%	20%	22%
5	Бухоро	Бухоро тумани, Жондор, Пешку, Ромитон	32%	-	-	7,3%	15%	18%
6	Қашқадарё	Касби, Яккабоғ, Китоб, Шахрисбз	28%	18%	8%	10%	25%	17%

1-расм. Сариқ занг касаллиги.

2-расм. Септариоз касаллиги.

3-расм. Ун-шудринг касаллиги.

4-расм. Сариқ доғланиш касаллиги.

Республикамизнинг турли ҳудудларида бугдой зараркундаларинг тарқалиши ва зарарининг мониторинги.
(Дон ва дон дуккакли экинларнинг зарарли организмларига қарши курашиш лабораторияси мониторинги 2022 й.)

№	Вилоятлар	Туман номлари	Зараркундаларнинг тарқалиши % да			
			Зарарли хасва	Шилимшиқ қург	Бугдой трипси	Ғалла ширалари
1	Тошкент	Қибрай тумани, Қуйи Чирчиқ тумани	40%	35%	40%	45%
2	Сирдарё	Сардоба тумани, Гулистон тумани	25%	10%	35%	40%
3	Жиззах	Шароф Рашидов тумани, Пахтакор тумани, Ғаллаорол тумани	26%	21%	33%	37%
4	Самарқанд	Пайарик, Иштихон, Оқдарё,	20%	15%	29%	35%
5	Қашқадарё	Касби, Яққабғ, Китоб, Шахрисабз	28%	21%	32%	26%

5-расм. Зарарли хасванинг тухум жараёни.

6-расм. Шилимшиққуртнинг етут зоти ва личинкаси.

7-расм. Бугдой трипсининг етук зоти ва личинкаси.

8-расм. Ғалла ширалари.

МЕВА-САБЗАВОТЧИЛИК МАҲСУЛОТЛАРИНИ ЭКСПОРТ-ИМПОРТ ҚИЛИШДА КАРАНТИН ХИЗМАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ХУСУСИЯТЛАРИ

Алимов Муродқосим Ачилович,
ЎҚҲИТИ бўлим бошлиғи.

Аннотация. Халқаро савдо алоқалари кенгайиши албатта ялпи ички маҳсулотнинг кўпайишига, ишлаб чиқариш тармоқлари кенгайишига, аҳоли турмуш даражаси ошишига олиб келади, бироқ, иқтисодиётнинг халқаро миқёсда ривожланиши ва халқаро интеграция жараёнлари қишлоқ хўжалиги ва боғдорчилик маҳсулотлари билан савдо-сотиқнинг ривожланиши импортер мамлакатнинг қишлоқ хўжалиги иқтисодига ва экологиясига жиддий зарар етказиши мумкин бўлган карантиндаги зарарли организмларнинг кириб келиши ва тарқалиши хавфини кучайишига олиб келади.

Аннотация. Расширение международных торговых связей, безусловно, приведет к увеличению валового внутреннего продукта, расширению производственных отраслей и повышению уровня жизни населения, однако, развития экономики в международном масштабе и международные интеграционные процессы развитие торговли сельскохозяйственной и плодовоовощной продукцией приводит к увеличению риска заноса и распространения карантинных вредных организмов что может нанести серьезный ущерб аграрному хозяйству и экологии страны импортера.

Annotation. The expansion of international trade relations, of course, will lead to an increase in gross domestic product, the expansion of manufacturing industries and an increase in the standard of living of the population, however, the development of the economy on an international scale and international integration processes, the development of trade in agricultural and fruit and vegetable products leads to an increase in the risk of introduction and spread of quarantine pests which can cause serious damage to the agricultural sector and the environment of the importing country.

Жаҳон иқтисодида турли давлатлар иқтисодининг бир хил ривожланмаслиги ва бирон бир давлат бошқа давлатлардан ажралган ҳолда ўзидаги мавжуд табиий ресурсларга таянган ҳолда ривожланиш имконияти йўқ. Шу сабабли ҳозирги даврда жамият ривожланишида иқтисодиёт алоҳида давлатлар иқтисоди халқаро миқёсга чиқиб халқаро савдо айланмалари географияси кенгайиб бормоқда.

Халқаро савдо алоқалари кенгайиши албатта ялпи ички маҳсулотнинг кўпайишига, ишлаб чиқариш тармоқлари кенгайишига, аҳоли турмуш даражаси ошишига олиб келади, бироқ, иқтисодиётнинг халқаро миқёсда ривожланиши ва халқаро интеграция жараёнлари қишлоқ хўжалиги ва боғдорчилик маҳсулотлари билан савдо-сотиқнинг ривожланиши импортер мамлакатнинг қишлоқ хўжалиги иқтисодига ва экологиясига жиддий зарар етказиши мумкин бўлган карантиндаги зарарли организмларнинг кириб келиши ва тарқалиши хавфини кучайишига олиб келади. Бундай ҳолларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари савдо айланмасида ўсимликлар карантини ва фитосанитар назоратининг ўрни муҳимдир.

Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти (FAO) маълумотларига кўра, дунё бўйича бир йилда инсон истеъмоли учун етиштирилган жами қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг 1/3 қисми, яъни 1,3 млрд тоннаси нобуд бўлади¹(FAO,2011). Оқибатда мева-сабзавот маҳсулотлар етиштирувчилардан бошлаб барча занжир иштирокчилари ҳамда охириги истеъмолчилар ҳам салбий оқибатларни бошидан кечиради, озиқ-овқат танқислиги ҳамда нархлар ўсиши юз беради. Шу билан бирга, мева-сабзавот истеъмоли ва етиштириш ҳажми ўсиб борган ҳолда, "... жаҳон мева-сабзавот маҳсулотлари савдоси 2017 йилда 246 млрд АҚШ долларига тенг бўлган бўлса, бу кўрсаткич йиллик ўртача ўсиш суръати 7,1 фоизини ташкил

қилган ҳолда 2030 йилга бориб 400 млрд. АҚШ долларига тенг бўлиши тахмин қилинмоқда"². Ушбу ҳолат глобал қиймат занжирини янада ривожлантириш лозимлигини асослайди.

Ўсимлик ва ўсимликшунослик маҳсулотларини ишлаб чиқариш мамлакат аҳолисини етарли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда муҳим рол ўйнайди ва миллат фаровонлигининг кўрсаткичларидан бири бўлиб хизмат қилади. Бозор ислохотлари жараёнида ўсимликшунослик соҳасининг ривожланишини рағбатлантириш, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини, хомашё ва озиқ-овқат бозорларини тартибга солиш бўйича Давлат дастурларида белгиланган енг муҳим вазифалардан биридир. Шу билан бирга, қишлоқ хўжалиги экинлари зараркунанда, ҳашарот ва касалликларини камайтиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда, бунга Ўсимликлар карантини хизматининг барча йўналишлари, шу жумладан иқтисодий жиҳатлари яхшиланган тақдирда эришиш мумкин. Ўсимликлар карантини агросаноат мажмуасининг инфратузилма куйи тизимларидан бири бўлиб, унинг ривожланиши бозор муносабатлари шароитида ўзига хос хусусиятларга эга. Янги Ўзбекистон шароитида ўсимликлар карантини фаолияти бошқаруви янги моделига ўтиш, ташкилий оптималлаштириш, Фитосанитария тадбирларини шакллантириш билан боғлиқ ўзгаришлар юз берди. Шу муносабат билан амалга оширилаётган ўзгаришларни таҳлил қилиш, Фитосанитария хизматларининг иқтисодий самарадорлигини ошириш уни такомиллаштириш бўйича илмий, услубий ва амалий тавсияларни ишлаб чиқиш долзарбдир.

"Карантин" - сўзининг этимологик маъноси итальянча "қирқ кун" деган маънони беради. Ўша пайтларда шарқий мамлакатлардан келган италян кемалари портларда "қора вабо" дан сақланиш учун Италияда 1374 йилда жорий этилган.